

UZASADNIENIE

Początek udokumentowanej historii terenów gminy Juchnowiec Kościelny wiąże się z osadnictwem mazowieckim z X-XIII w. W wiekach IX i X przebiegał przez ten teren jeden ze szlaków handlowych od Morza Czarnego do Morza Bałtyckiego. Na trasie jego przebiegu powstały takie grody jak Drohiczyn, Mielnik, Brańsk, Supraśl, Rajgród. Na szlaku tym znajdowała się przeprawa przez rzekę Niewodnicę prawdopodobnie w okolicy miejscowości Lewickie w pobliżu obecnego Juchnowca Kościelnego. Szlak ten funkcjonował jeszcze w XIII wieku.

Już w wieku X od zachodu powoli napływała i osiedlała się na Podlasiu nadwiślańska ludność mazowiecka, która zajęła ziemie nad Bugiem i całe dorzecze górnej Narwi. Książęta ruscy po wyprawach w latach 1017, 1019 i 1022 i po ustępstwach Kazimierza Odnowiciela opanowali te tereny, zapoczątkowując osadnictwo ruskie.

Niesprzyjające warunki XIII-XIV stulecia, zwłaszcza najazdy jaćwieskie, litewskie i wyprawy krzyżackie, powodowały dalsze zniszczenia i ubytki w osadnictwie mazowieckim. Ziemie te porośla puszcza. Po osadnikach mazowieckich zaginęło wszystko: grody, osady, wsie i inne skupiska ludzkie, zatarły się w pamięci także ich nazwy, a przetrwały jedynie nazwy rzek: Biebrza, Nareśla, Sprząśła (Supraśl), Jaska, Sidra, Niewodnica czy Turosna.

Koniec XIV w. jest cezurą, która zamyka stare dzieje i otwiera XV-XVI-wieczną, nową fazę kolonizacji. W pierwszej połowie XIV wieku krystalizowała się powoli przewaga panowania litewskiego. Podlasie ok. 1323r. zostało opanowane przez Gedymina. Stałe i usystematyzowane zasiedlanie ziem tej części Podlasia rozpoczęło się dopiero przy samym końcu XIV i na początku XV wieku, po ustaniu wojen z Litwą i rozgromieniu Krzyżaków. Między rokiem 1470, a 1483, król Kazimierz Jagiellończyk nadał Puszcę Błudowo Janowi Chodkiewiczowi, a gdy obdarowany trafi do niewoli tatarskiej, poddani Bielska i innych grodów zaczęli samorzutnie zasiedlać jego ziemie, przeważnie u źródeł rzeki Niewodnicy. Zawiązały się wtedy Kudrycze, Solniki i Rzepniki. W ciągu tegoż wieku XV i na początku XVI nad Niewodnicą określiły się inne dobra ziemskie, przyjmujące od niej swe nazwy. Kolejno, podążając od źródeł, napotykamy Niewodnicę Skrybicką (Skrybicze), Niewodnicę Nargilewską, Niewodnicę Brzoszeńską, Niewodnicę Lewickich, następnie Koplany, Niewodnicę Brończańską, Zalesiany oraz Niewodnicę Koryckich jak i Niewodnicę Kościelną.

Fakt powstania Juchnowca to dalszy ciąg prowadzonej w latach 1408-1432 przez księcia Witolda akcji osadniczej nad tą rzeką. Podobnie jak w przypadku Niewodnicy Nargilewskiej, sygnalizuje tę ewentualność litewskie pochodzenie nazwy tychże dóbr, która przyjęła się z całą pewnością od nazwy osobowej „Juchna”, starocerkiewnego imienia Jurij. Najstarsze określenie Juchnowca, utrwalone na piśmie z I połowy XVI w., to Juchnowski Dworzec, a była to już ówczesnie – jak się określa – „dawna” własność Gasztołdów. Przed nimi byli jeszcze Radziwiłłowie. Pierwszym jednak właścicielem „Dworca” prawdopodobnie był Juchna Moniwid, wojewodzie wileński, uznawany za protoplastę rodu Juchnowiczów. Z tegoż rodu Moniwidów, który w akcie Unii Horodelskiej w roku 1413 został przyjęty do

polskiej szlachty i obdarzony herbem Leliwa, wyraźnie jest wymieniany jako najstarszy Wojciech, bliski współpracownik oraz zaufany przyjaciel Wielkiego Księcia Witolda, w roku 1395 starosta, w latach 1413-1423 wojewoda wileński. Wprawdzie w różnych opracowaniach wspomina się tylko jego syna Wojciechowskiego o imieniu Iwaszko, czyli Jan, ale Bartosz Paprocki w „Herbach rycerstwa polskiego” wymienia wyraźnie Juchnę – syna wojewody wileńskiego Moniwida. Jakkolwiek było, Juchna wojewodzie musiałby od kogoś z nich pochodzić. Większego prawdopodobieństwa całej historii przydaje okoliczność, że książę Witold miał zwyczaj hojnie obdarowywać swoich przyjaciół bojarów. Jego nadania były częste i bardzo rozproszone, zwłaszcza te przekazane Moniwidom. Stąd można domniemywać, z dużym prawdopodobieństwem, że wśród nich znajdowała się na Podlasiu ziemia nazwana później juchnowiecką. Wspomniany wcześniej Jan Moniwidowicz występuje jako świadek przy wystawieniu dokumentu na prawa magdeburskie i mianowaniu wójta dla Suraza dnia 10 IX 1445r. przez wielkiego księcia Kazimierza Jagiellończyka. Jego obecność przy tym akcie zdaje się wskazywać na to, że dobra Moniwidów leżały, jeśli nie w sąsiedztwie Suraza, to w jego pobliżu.

Przeważająca większość majątności Moniwidowskich po wygaśnięciu rodu przeszła drogą koligacji rodzinnych na Radziwiłłów i to stało się podstawą ich bogactwa i świetności. Juchnowiec trafił więc do Radziwiłłów, a okoliczność ta zaszła w roku 1510, gdy całe dobra waniewskie (z Juchnowskim Dworcem w składzie) zostały im zastawione. W 1522r. wykupili je Gasztołdowie, a w 1539r., po śmierci Olbrachta, trafiły na powrót do rąk królewskich. W 1547r. król Zygmunt August nadał tę majątność swojemu łożniczemu, Stanisławowi Zachariaszewiczowi Włoszkowi, a 11 I 1549r. w Piotrkowie zapisał mu Juchnowiec na własność dziedziczną. Według A. Jabłonowskiego dobra Juchnowiec za czasów Stanisława Włoszka liczyły 60 włók osiadłych, to znaczy około 1000 hektarów ziemi.

Zanim powstała parafia w Juchnowcu, mieszkańcy okolicznych miejscowości należeli do parafii turośniańskiej. Jednakże juchnowiecczanie mieli poważne kłopoty z dotarciem do kościoła. Przyczyną była rzeka Turoсна, jej wylewy w porze wiosennej i jesiennej. Stanisław Zachariaszewicz Włoszek, podskarbi Wielkiego Księstwa Litewskiego i łożniczy królewski, zwrócił się z prośbą do ówczesnego biskupa wileńskiego, Pawła Algimunda Holszańskiego, o pozwolenie na wybudowanie w swoich juchnowieckich dobrach kościoła, o erygowanie parafii i ustanowienie proboszcza. Akt fundacyjny parafii w Juchnowcu powstał 12 listopada 1547r. w Wilnie.

Stanisław Włoszek zbudował pierwszy drewniany kościół pod wezwaniem Trójcy Świętej, Najświętszej Maryi Panny i Wszystkich Świętych. W tym kościele znajdował się obraz Matki Bożej, który od lat 1639-1640 cieszył się wielką czcią. Nastąpił niezwykle rozkwit kultu Matki Bożej (po sanktuariach w Ostrej Bramie, Różanymstoku i kościele Św. Michała w Wilnie, było to w tamtym czasie najbardziej znane sanktuarium w Archidiecezji Wileńskiej). Uznawano go za cudowny i garnęli się do niego wierni różnych stanów. Obraz Matki Boskiej umieszczono w głównym ołtarzu nad tabernakulum. W 1997r. kościół w Juchnowcu zaliczono do sanktuariów Archidiecezji Białostockiej, a słynący łaskami obraz MB Juchnowieckiej otrzymał tytuł Matki Bożej Królowej Rodzin.

Zanim powstał juchnowiecki dwór, najstarszą chyba miejscowością w tych dobrach był Juchnowiec Dolny. Natomiast po ufundowaniu parafii, gdy zbudowano kościół oraz plebanię z całą jej infrastrukturą, do których z czasem doszły domy poddanych proboszcza

oraz innych ludzi tam osiedlonych – pojawiła się nowa osada. Ponadto były tam: szkoła, karczmy, szpital, browar, oddzielny dom dla księdza komendarza, plac targowy i różne budynki gospodarcze. Gdy 9 XI 1669r. król Polski i wielki książę litewski Michał Korybut Wiśniowiecki nadał przywilej odbywania siedmiodniowego jarmarku dominikańskiego i trzech targów – w uroczystość Trójcy Świętej, Nawiedzenia NMP i Wszystkich Świętych na placu kościelnym w Juchnowcu, przysporzyło to pewnej nobilitacji miejscowości i uzyskała ona prawo do oficjalnej nazwy „miasteczko”. Skrzętnie z tego korzystano i już w roku 1673 zapisano „Juchnowiec miasteczko”. Tak było, aż do upadku Rzeczypospolitej w 1795r. W dokumentach łacińskich pisało się „oppidum Juchnowiec”. Określenie „miasteczko” był to swego rodzaju zwrot grzecznościowy, który pojawił się po raz pierwszy w samych dokumentach królewskich nadających przywilej. Nie oznaczał on miasta w ówczesnym ani dzisiejszym tego słowa znaczeniu, lecz raczej „miejscowość”, bowiem „miasto” w ruskim języku, który był urzędowym w Wielkim Księstwie Litewskim, to po prostu „grody”.

W początkach XVIII w. pojawiła się już zamiennie nazwa Juchnowiec Kościelny. Prawdopodobnie w związku z istnieniem cudownego obrazu Matki Bożej, czasami pisano „Sanktuarium Juchnowiec”.

W opinii dr Henryka Seroka: *„w herbie gminy Juchnowiec Kościelny mogłoby znaleźć się odwołanie do herbu Juchnowiczów (Leliwa), nadanego w 1413r. w Horodle. Zaletą takiego godła mogłoby być: 1) odwołanie się w herbie gminy do najdawniejszych kart jej przeszłości-czyli do „korzeni”, 2) powiązanie historii gminy z dziejami ogólnonarodowymi, 3) uzyskanie herbu stojącego na wyższym poziomie kultury historycznej, wyróżniającego się walorami dydaktycznymi, 4) trwałe odniesienie się do dziedzictwa wspólnej historii polsko-litewskiej, 5) nawiązanie do nazwy gminy. Uważam także, że uzasadnione jest dążenie do upamiętniania w herbie gminy podskarbiego Stanisława Włoszka, fundatora kościoła parafialnego w Juchnowcu Kościelnym. Zaletą takiego odwołania byłoby: 1) upamiętnienie fundacji parafii jako czynnika kreującego lokalną wspólnotę terytorialną, prowadzącego do zorganizowania gminy ze stolicą w Juchnowcu, 2) uwzględnienie różnicy nadawałoby jej podwójnego znaczenia: mogłoby być rozumiana symbol fundatora kościoła, ale także maryjnego wezwania kościoła, 3) postać Stanisława Włoszka może być przedmiotem upowszechniania kultury i świadomości historycznej lokalnej społeczności”*.

Odniesienie do korzeni litewskich podpowiada dwa herby: herb Gedymina i Witolda – Słupy i herb Leliwa uzyskany przez Moniwida w Horodle. Pierwszy jest dużo starszy i czysto litewski, drugi polski. Jednakże herb Włoszków musi stanowić dominantę. Oba nie pokazują jednak zjawiska wyróżniającego gminę Juchnowiec Kościelny z wielu innych gmin w sposób indywidualny. Takim zjawiskiem jest obraz Matki Boskiej Juchnowieckiej – obraz powodujący, że Juchnowiec Kościelny nie jest zwykłą stolicą gminy, lecz Sanktuarium Maryjnym, cała gmina nie ma większego, ważniejszego symbolu swego wyróżnienia się. Tak więc herbem gminy Juchnowiec Kościelny, w oparciu o powyższe rozumowanie i heraldykę lokalną jest: w polu czerwonym srebrny wizerunek Matki Boskiej Juchnowieckiej (ze złotą koroną nad Dzieciątkiem) i ze srebrnymi dwiema różami po bokach i trzecią pod spodem. Jest to uszczerbiony herb Włoszek, w którym w miejsce dwóch mieczy i górnej róży wprowadzony jest uproszczony rysunek obrazu MB Juchnowieckiej.

Pieczenie Gminy Juchnowiec Kościelny, Wójta Gminy Juchnowiec Kościelny i Rady Gminy Juchnowiec Kościelny nawiązują do herbu.